

рысамі свайго характару нагадвае дзеда Юрку з апавядання «Бунт». Яны абодва не баяцца адкрыта заявіць пра бяспраўе і несправядлівасць у сучасным грамадстве. «Ха! – махнуў рукой стары Ахрым, – справядлівасць! Дзе яна, тая справядлівасць?! Справядліва пасадзілі ў астрог нашых хлопцаў? Справядліва паштрафаваў земскі, як судзіліся за пашу? Выдумалі справядлівасць, а спытай, на што яе выдумалі, то і не скажучь!» [3, с. 74]. Гэтымі словамі Колас паказаў, як у народа паступова знікала вера да манархічнай улады.

Яркім і адметным атрымаўся ў прэзаіка вобраз маладой вясковай дзяўчыны Ганны, якой уласцівы глыбокія і моцныя перажыванні, пачуццё высокай уласнай годнасці, шчырасць у каханні і імкненне да сапраўднага шчасця. Такім чынам, у апавяданні «Нёманаў дар» Якуб Колас стварыў цэлую галерэю каларытных народных вобразаў, напоўненых новымі для свайго часу якасцямі характару, усведамленнем чалавечай годнасці і актыўнай жыццёвай пазіцыяй.

Значным дасягненнем Коласа-празаіка стала апавяданне «Малады дубок», у якім ён глыбока раскрыў прыгажосць і багацце народнай душы, тыповыя рысы беларускага характару. Героі твора – Андрэй Плех і Максім Заруба – сумленныя сяляне, здольныя на глыбокія, шчырыя перажыванні і пачуцці. Неабдуманы ўчынак Андрэя Плева, калі ён ссек для сябе маладое дрэўца, стаў прычынай няшчасця лесніка Максіма Зарубы, якога звольнілі з працы. Пісьменнік тонка перадае згрызоты сумлення Андрэя, які страціў унутраны спакой. І толькі шчырае прызнанне сваёй віны выклікае душэўнае прасвятленне героя. Адбываецца ўнутраная эвалюцыя героя твора.

Ляснік Максім Заруба – носьбіт маральнай сілы і высакароднасці беларускага селяніна. Яго вылучаюць такія якасці характару, як адказнасць і настойлівасць у працы, добрасумленнасць пры выкананні службовых абавязкаў, справядлівасць у адносінах да людзей. Пісьменнік-псіхалаг імкнуўся выявіць, раскрыць унутраны патэнцыял чалавека.

Такім чынам, у лепшых творах нашаніўскага перыяду Якуб Колас паказаў селяніна-беларуса не забітым гаротнікам, а асобай, якая добра ўсведамляе сваё становішча ў грамадстве і мае багаты духоўны свет.

Бібліяграфічны спіс

1. Адамовіч, А. Беларускі раман: станаўленне жанру / А. Адамовіч. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1961. – 292 с.
2. Жураўлёў, В. П. Якуб Колас і паэтыка беларускага рамана / В. П. Жураўлёў. – 2-е выд., выпр. і дап. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – 205 с.
3. Колас, Я. Збор твораў: у 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд. БССР, 1962. – Т. 4: Апавяданні 1906–1917. – 339 с.

УДК 821.161.3.09(092 Я. Колас)

ФІЛАСОФСКА-АЛЕГАРЫЧНАЯ ПРОЗА Ў ТВОРЧАСЦІ ЯКУБА КОЛАСА І П. КІНЬЯРА: ПАРАЎНАЛЬНЫ АСПЕКТ

В. Ф. Жылёвіч

*Палескі дзяржаўны ўніверсітэт
Пінск, Рэспубліка Беларусь
jilevitch@gmail.com*

У артыкуле пададзены аналіз філасофска-алегарычнай прозы ў творчасці Якуба Коласа і П. Кіньяра, беларускага і французскага пісьменнікаў XX стагоддзя ў параўнальна-супастаўляльным аспекце.

Ключавыя словы: філасофска-алегарычная проза; мастацка-філасофская думка; алегорыя; універсалізм; прытчава-алегарычная форма апавядання; падтэкставая інфармацыя.

PHILOSOPHICAL AND ALLEGORICAL PROSE IN THE WORKS OF YAKUB KOLAS AND P. QUIGNARD: COMPARATIVE ASPECT

V. F. Jilevich

*Palesky State University
Pinsk, Republic of Belarus
jilevitch@gmail.com*

The article provides an analysis of philosophical-allegorical prose in the work of Yakub Kolas and P. Quignard, Belarusian and French writers of the 20th centuries, in a comparative aspect.

Key words: philosophical and allegorical prose; artistic and philosophical thought; allegory; universalism; parable-allegorical form of storytelling; subtextual information.

Філасофска-алегарычная проза спалучае ў сабе філасофскую і мастацкую парадыгмы, іх рознахарактарныя віды рэчаіснасці аб'ядноўваюцца агульнымі якасцямі. У яе аснове ляжыць мастацка-філасофская думка, аформленая з дапамогай алегорыі па вобразна-паняційных прынцыпах адлюстравання мыслення адпаведнай эпохі.

Асноўныя рысы філасофска-алегарычнай прозы – універсалізм у вырашэнні праблем пэўнай эпохі, арыентацыя на прытчава-алегарычную форму апавядання з яе двухпланавасцю кампазіцыі і сістэмы персанажаў, абстрагаванасцю хранатопам і наяўнасцю падтэкставай інфармацыі [2, с. 93].

Звернемся да творчасці адных з найбольш вядомых пісьменнікаў XX стагоддзя ў беларускай і французскай літаратурах – Якуба Коласа і П. Кін'яра, адпаведна, з мэтай выявіць спецыфіку функцыянавання філасофска-алегарычнай прозы ў іх творчасці. Матэрыялам для напісання артыкула паслужылі алегарычныя апавяданні з кнігі Якуба Коласа «Казкі жыцця» і алегарычныя творы «La Raison» («Сэнс», 1990), «La Frontière» («Мяжа», 1998), «Le Nom sur le bout de la langue» («Імя на канцы языка», 1993).

Якуб Колас – беларускі паэт, прэзідэнт, драматург, крытык, публіцыст, перакладчык, вучоны, педагог, грамадскі дзеяч; адзін з заснавальнікаў сучаснай беларускай літаратуры і літаратурнай мовы. Народны паэт Беларусі (1926). Акадэмік АН Беларусі (1928). Заслужаны дзеяч навукі Беларусі (1944).

Сярод прэзідэнтскіх твораў Якуба Коласа асобнае месца займаюць алегарычныя апавяданні пад агульнай назвай «Казкі жыцця», якія найлепшым чынам адлюстроўваюць творчую індывідуальнасць пісьменніка. У змястоўна-праблемным плане «Казкі жыцця» закранаюць актуальныя тагачасныя пытанні сацыяльна-палітычнага становішча Беларусі (большасць твораў была напісана да 1917 г.), а таксама адвечныя філасофскія праблемы чалавечага быцця (дабро і зло, сэнс жыцця і г. д.). Як слушна адзначае літаратуразнавец У. Навумовіч, гэта «першая вельмі ўдалая і арыгінальная спроба ў беларускай літаратуры развіць філасофскі пачатак, выводзіць мараль, апеляваць да свядомасці і розуму чытача, зыходзячы з простых і даступных рэчаў, разглядаючы акаляючае жыццё свету; спроба паразважаць над гэтым жыццём і часам, заглыбіцца ў натуральныя працэсы, якія адбыліся і адбываюцца ў прыродзе і грамадстве» [4, с. 239].

Да прыкладу, у філасофска-алегарычным творы «Жывая вада», у алегарычным вобразе Гары, якая знішчыла крыніцу (вобраз Жывой Воды), увасабляецца рабскі прыгнёт. У той жа час аўтар верыць, што сацыяльная няроўнасць знікне і становішча людзей зменіцца ў лепшы бок. Вобраз-алегорыя наважлівасці сімвалізуе справядлівае знішчэнне старога ладу і ўсталяванне новага: «Адвечная скарга цяпер грымела ў небе страшным голасам Бога і скалынала ўсю зямлю; стогны людскія, якіх дагэтуль ніхто не чуў, блішчалі маланкамі, а слёзы цяклі халоднымі, чыстымі ручаямі на зямлю і ажыўлялі яе» [3, с. 12]. Аўтар піша, што «жывая Вада, спалучыўшыся з дажджавой, вырываецца з-пад Гары, якая рассыпалася ў пясок і пыл, і зноў напаўняе жыццём Мёртвае Поле». Алегарычны вобраз Жывой Воды – гэта вытокі жыцця,

носьбіта жыватворчых сіл прыроды, якія перамагаюць смерць. Многія вобразы-алегорыі пісьменнік чэрпаў у фальклорных творах. Так, даследчык Д. Гальмакоў заўважае, што «тая ідэя-на-мастацкая роля, якую адыгрывае ў алегорыі традыцыйны для фальклору вобраз, сведчыць аб творчым, своеасаблівым характары яго выкарыстання» [1, с. 159].

У алегарычным апавяданні «Проціў вады» Якуб Колас сутыкае вобраз Старога Дзеда і вобраз Азярка, якія ўвасабляюць царскае самадзяржаўе і народ, адпаведна. Азярок хоча выйсці з балотных берагоў пад уплывам «крынічкі жывой вады», якая прабівалася да яго, «але надышла навальніца і паддала Азярку сілы і ўсе Дзедавы скрэпы былі знесены, і яго самога панесла вада» [3, с. 37]. Навальніца атаясамліваецца з рэвалюцыяй, калі на змену старому прыходзіць новы парадак, дзе «не воля аднаго, а воля ўсіх толькі і можа мець сілу і права» [3, с. 38]. На думку народа, чалавек, які загінуў ад маланкі, трапляе ў рай. Падчас навальніцы нячысты хаваецца ад маланак, дзе толькі можа, нават пад (у) чалавека, які ахвярай уласнага жыцця (хоць гэта і не яго свядомы выбар) спрыяе пакаранню злага.

Такім чынам, як піша А. Семяновіч, «Коласа цікавіла <...> праблема вечнага руху свету (матэрыі), г. зн. дыялектыка жыцця, згодна якой матэрыяльны свет знаходзіцца не ў стане вечнага спакою, як гэта сцвярджала метафізіка, а ў стане безупыннага руху і змянення, безупыннага абнаўлення і развіцця, дзе заўсёды штосьці ўзнікае і развіваецца, штосьці... аджывае свой век» [5, с. 159–160].

Алегарычны вобраз Навальніцы таксама становіцца выпрабаваннем, якое дае Дрэўцу зразумець, што ні Вецер, ні Ручаёк не з'яўляюцца яго сябрамі, бо паказваюць у гэты крытычны час сваю сапраўдную натуру («Адзінокае Дрэва»). Камень, у адрозненне ад дубоў, не пакутаваў ад стрэл маланак падчас навальніцы («Камень»), якая таксама станавілася прычынай брудных «няпрошаных гасцей-ручаёў» [3, с. 21]. У алегорыі «Чыя праўда?» адзін з маладзейшых дубоў на перасцярогі старога дуба аб неапраўданай радасці кажа: «От мы стаімо тут, а заўтра можа загрымець гром, лясне пярун – і няма нас!» [3, с. 29]. Стары дуб пагаджаецца, што на працягу жыцця ўзнікае шмат сітуацый, на якія немагчыма паўплываць. Але ён не разумее таго, што іншыя адмаўляюцца бачыць і ўспрымаць жыццё з яго неспрыяльнымі, нават трагічнымі, праявамі, і заклікае «лепш быць няшчаснымі, але відушчымі, чымся шчаслівымі, ды сляпымі» [3, с. 30].

Такім чынам, Якуб Колас у невялікіх па памеры, але змястоўных і высокамастацкіх алегорыях паказаў веру народа ў вызваленне ад прыгнёту, яго сілу і непераможнасць. У кожным з алегарычных твораў адчуваецца глыбокая любоў пісьменніка да роднага краю і людзей, роздум над неад'емным правам беларускага народа самому вызначаць шляхі свайго гістарычнага развіцця.

Паскаль Кіньяр (Pascal Quignard) – французскі пісьменнік, філосаф, эсэіст, перакладчык, лаўрэат Прэміі крытыкі (1980), прэміі Французскай Акадэміі (2000) і Ганкураўскай прэміі (2002); пісьменнік, чыя творчасць разглядаецца як адна з найзначнейшых у сучаснай французскай літаратуры, бліскучы стыліст, які валодае каласальнай эрудыцыяй. Адзначым, што, нягледзячы на цікавасць і вялікае значэнне творчасці Паскаля Кіньяра ў Францыі, у айчынным літаратуразнаўстве яго творы мала вывучаны, а некаторыя тэксты і зусім не перакладзены на беларускую і рускую мовы.

У філасофска-алегарычных творах П. Кіньяра свет духоўны і свет матэрыяльны не толькі разыходзяцца, падобнае разыходжанне нам звыкла, але знаходзяцца ў крытычнай апазіцыі адзін да аднаго. Вобразы, алегорыі, сімвалы пісьменніка знаходзяць сваё адметнае аўтарскае выкарыстанне. У філасофска-алегарычных творах П. Кіньяра дамінуюць матывы смерці і цішыні. Вобраз чалавека знікае з тэкстаў французскага аўтара. У яго філасофска-алегарычнай прозе таксама раскрываецца філасофская канцэпцыя існавання жыцця да нараджэння.

У аснове твора «Мяжа» ляжыць гісторыя мінулага, натхнёная палацам Франтэйра і яго знакамітымі азулежу. Гэта алегарычны аповед аб страсці і помсце, які разгортваецца ў Лісабоне XVII стагоддзя. У першай частцы «Мяжы» – авантурны сюжэт. Мадам д'Аэйра адпомсціла месье дэ Жауме, забойцы яе мужа. У сваю чаргу, граф дэ Маскарэньяс, паплечнік Жауме, бярэцца «помсціць за помсту мадам д'Аэйра». Будова твора – своеасаблівая: апавяданне ў апавяданні. Але кароль прапанаваў графу здзелку: тытул маркіза Франтэйры за абяцанне маўчаць:

«Месье, я не хачу чуць з вашых вуснаў ні слова пра гэту гісторыю, якая прычыніла нам столькі болю» [7, с. 83–84]. Граф стрымаў сваё слова, але ён выгравіраваў гісторыю помсты ў вобразах азулежу, якія ўпрыгожваюць яго сад. Такім чынам, аўтар надзяляе вобразы азулежу алегарычным сэнсам. Накладзеная каралём забарона ўспамінаць трагічныя падзеі справакавала маўчанне, адзін з дамінуючых матываў у творчасці П. Кіньяра.

У другой частцы «Мяжы» асаблівае месца займае апісанне палацавага саду, запоўненага статуямі і мазаікамі, якія нібы застылі ў нявызначаным часе і нясуць у сабе алегарычны сэнс. Азулежу ў выглядзе персанажаў і звяроў нагадваюць блакітныя цені, якія назіраюць за гледачамі, нібы жывыя. Аднак, па словах графа, «вобразы-персанажы – не намалёваныя, а яны самі быццам гледачы-цені. Письменнік укладвае ў вобраз саду алегарычны сэнс боскай бяздзейнасці. П. Кіньяр акрэслівае мяжу паміж рэальным светам і першапачатковым светам, якога мы пазбаўлены і чые сляды перадаюцца нам вобразамі і статуямі. Аўтар сцвярджае, што гэтая мяжа таксама вызначаецца апазіцыяй: маўчанне (вобразы) / мова (гісторыя). Такім чынам, калі «мы – цені», то гэта з-за мовы, якая аддзяляе чалавека ад яго ўласнага першапачатковага свету, як заслона Алетэі аддзяляе яго ад ісціны.

Да прыкладу, у алегарычным творы «Сэнс» П. Кіньяра вертыкальны кантэкст фарміруецца праз увядзенне ў канву твора вобразаў-алегорый знакамітых пісьменнікаў і персанажаў з іх твораў: Малер і Бальзак, Шэкспір і Ч. Дзікенс, Тарцюф, Рафаэль, вядзьмаркі з «Макбета» і члены Піквіскага клуба. Складанасць вертыкальнага кантэксту ў тым, што літаратурныя персанажы і пісьменнікі не толькі ствараюць альянс на сучаснасць, але і атрымліваюць дадатковыя характарыстыкі. У французскага пісьменніка яны выконваюць драматычную і напружаную ролю: ад вынікаў іх чараў залежыць лёс літаратурнага свету, дасягненняў культуры і, урэшце, будучыня чалавецтва. Алегарычная ўмоўнасць у дадзеным выпадку «абапіраецца на даадчуванні, дадумванні тых паралеляў з сучасным чалавечым быццём, што вырастаюць з маляўніча-экзатычнай атмасферы твора» [8, с. 245].

У алегарычным творы «Імя на канцы языка» П. Кіньяра маладыя кавалеры Афонса і Айрас выступаюць травесцыйнымі дублёрамі графа дэ Жамо. У кіньяраўскіх герояў адсутнічаюць усялякія асобасныя прыкметы: «яны настолькі падобныя адзін да аднаго, што менавіта падабенства, а не дыферэнцыяцыя характарызуе іх знешнасць» [6, с. 21]. Прычым пісьменнік ігнаруе не толькі знешнія характарыстыкі персанажаў, але і іх псіхалагічныя партрэты: «недакладны, размыты і быццам бы ўсеагульны» [6, с. 61].

Алегарычны герой дзейнічае ад агульнага да ўніверсальнага, выхад героя за ўласна апавядальныя рамкі аказваецца шчыльна звязаным з часовай структурай твора. Калі падзеі пачынаюць набываць адценне ўсеагульнасці, знікае «зараз» і «тут», рэальнасць паглыбляецца і ператвараецца ў сімвал жыцця, яе філасофскае асэнсаванне. Калі ў творы «Імя на канцы языка» П. Кіньяра стары рамеснік распавядае гісторыю пра чалавечую легкадумнасць і адказнасць, час для слухачоў Калбруна, Жона і Персэ практычна знікае. Кожны з іх паасобку праходзіць пакутлівы шлях здабывання і спасціжэння ісціны пра чалавека ўвогуле і пра сябе ў прыватнасці.

Такім чынам, у алегарычных творах П. Кіньяра праяўляецца формула «маўчанне – нараджэнне – жыццё – смерць – маўчанне». Матыў маўчання мае дваякую семантыку, бо папярэдняе і пачатку, і канцу жыцця. Філасофска-алегарычныя творы П. Кіньяра маюць гібрыдную форму, не маюць выразнага сюжэту ці канфілікту, спалучаюць у сабе рысы эсэ, аўтабіяграфічных нататак і неаміфа, з'яўляючыся, хутчэй, фрагментам, кожны з якіх уяўляе сабой асобны культуралагічны пласт, спалучаючы міфы, гісторыю і сучаснасць.

Бібліяграфічны спіс

1. Гальмакоў, Д. Прырода жанру і стыль «Казак жыцця» // Стыль прозы Якуба Коласа / Д. Гальмакоў. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1973. – С. 151–181.
2. Жилевич, О. Ф. От слепоты к прозрению: философско-аллегорический роман в творчестве Жозе Сарамаго / О. Ф. Жилевич // Весн. Палес. дзярж. ун-та. – Сер.: грамад. і гуманіт. навук. – 2022. – № 1. – С. 93–99.

3. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас; НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2009. – Т. 7. – 502 с.
4. Навумовіч, У. Класікі беларускай літаратуры // Беларуская літаратура: вучэб. дапам. / У. Навумовіч. – Мінск: Вышэйш. шк., 2007. – С. 203–466.
5. Семяновіч, А. Казкі жыцця / А. Семяновіч // Вялікі пясняр беларускага народа: зб. арт. аб жыцці і дзейнасці Якуба Коласа / склад. І. Жыдовіч, Д. Міцкевіч; рэдкал.: П. Броўка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1959. – С. 145–167.
6. Quignard, P. Le nom sur le bout de la langue / P. Quignard. – P.: Collection Fiction, P.O.L, 1993. – 128 p.
7. Quignard, P. La Frontière / P. Quignard. – P.: Collection Fiction, P.O.L, 1998. – 140 p.
8. Quignard, P. La raison / P. Quignard. – Paris: Gallimard, 1990. – 158 p.

УДК 398.2 (476)

ГИПЕРМИФОЛОГЕМА В СТРУКТУРЕ ПОЭТИЧЕСКОГО ТЕКСТА А. С. ПУШКИНА, ЯНКИ КУПАЛЫ, ЯКУБА КОЛАСА

Р. М. Ковалёва

*Белорусский государственный университет
Минск, Республика Беларусь
rmkovaleva@gmail.com*

В статье рассматривается сущность, идейно-художественная и структурная функция гипермифологемы как одной из граней типологии и психологии поэтического творчества. Отмечается типологическое сходство гипермифологем А. С. Пушкина, Янки Купалы, Якуба Коласа при их глубоко индивидуальном художественном наполнении.

Ключевые слова: А. С. Пушкин; Янка Купала; Якуб Колас; гипермифологема; метамифологема; объективация.

HYPERMYTHOLOGEME IN THE STRUCTURE OF A POETIC TEXT OF A. PUSHKIN, YANKA KUPALA, YAKUB KOLAS

R. M. Kavaliova

*Belarusian State University
Minsk, Republic of Belarus
rmkovaleva@gmail.com*

The article deals with the essence of hypermythologeme, its ideological artistic and structural function as one of the sides of the typology and psychology of poetic creativity. There is a typological similarity between the hypermythologemes of A. Pushkin, Yanka Kupala, Yakub Kolas along with its highly individual artistic content.

Key words: A. Pushkin, Yanka Kupala; Yakub Kolas; hypermythologeme; metamythologeme; objectification.

Ю. М. Лотман не зря полагал, что «поэзия относится к тем сферам искусства, сущность которых до конца не ясна» [5, с. 4]. Задачу науки он видел в правильной постановке вопроса, подчеркивая, что существенным препятствием на пути к структурно-семиотическому анализу поэтического текста может оказаться терминология [5, с. 10]. Или же, добавим мы, ее недостаточность, не позволяющая увидеть глубинную соразмерность частей произведения, что и потребовало введения термина «гипермифологема». Из двух версий термина – «гипермифологема» и «супермифологема» – мы отдали предпочтение первому ввиду его переклички с уже известным термином «гипербола».

Литература, посвященная исследованию творчества А. С. Пушкина, Янки Купалы, Якуба Коласа, огромна. Точно так же обширна литература, посвященная изучению специфики мифа и мифопоэтики отдельных авторов. Данная работа – заявка на исследование одной из граней